

30 jaar kustbroedvogels in Zeebrugge

Eric Stienen [eric.stienen@inbo.be] Wouter Courtens, Marc Van de walle, Nicolas Vanermen & Hilbran Verstraete

Plevieren, stern en meeuwen behoren tot de kwetsbaarste soorten van Europa. Hun natuurlijke broedgebieden - zanderige pioniersvegetaties langs de kust - zijn in de vorige eeuw grotendeels verdwenen of ongeschikt geworden door de vaak grote toeristische druk of door de komst van landpredatoren, in het bijzonder de vos. In Europa vallen deze zogenaamde kustbroedvogels meestal in de categorie van soorten die de hoogste beschermingsstatus genieten en soms zelf kritisch bedreigd worden. Ook in Vlaanderen hebben ze het erg moeilijk. In het enige echte bolwerk, namelijk de voorhaven van Zeebrugge, vind je tegenwoordig nog maar nauwelijks kustbroedvogels.

In dit artikel wordt beschreven hoe de groeiende populatie kustbroedvogels in de voorhaven aanleiding gaf tot maatregelen om deze kwetsbare vogels beter te beschermen, maar hoe ze desondanks zo goed als verdwenen zijn. Even was de voorhaven van Zeebrugge het Europese Mekka voor kustbroedvogels. Op het

hoogtepunt in 2004 broedden er meer dan 14.500 paar meeuwen en stern in de Zeebrugse voorhaven en het aanpalende Vlaams Natuurreservaat Baai van Heist. In 2015 was hun aantal ondanks een resem aan goedbedoelde beschermingsmaatregelen geslonken tot minder dan 1800 broedparen.

De instandhoudingsdoelstellingen zoals voorgesteld in het aanwijzingsbesluit van het Vogelrichtlijngebied 'Kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist' (Besluit van de Vlaamse Regering, 22 juli 2005) werden in geen enkel jaar gerealiseerd. De kwantitatieve doelstelling om 22 ha broedgebied te creëren en te behouden, werd nooit behaald en ook aan de randvoorwaarde dat dit kwaliteitsvol broedgebied moet zijn, zonder verstoring door landroofdieren, werd niet voldaan. Omdat Zeebrugge het bolwerk was van Vlaanderen, heeft de achteruitgang aldaar meteen ook belangrijke consequenties voor de instandhouding van kustbroedvogels op Vlaams niveau.

Historiek

Vóór de aanleg van de voorhaven van Zeebrugge waren kustbroedvogels in Vlaanderen aangewezen op de stranden, de duinen en het Zwin, alwaar in de twintigste eeuw tot 75 paar dwergsterren, tot 70 paar strandplevieren en tot bijna 400 paar visdieven tot broeden kwamen (Stienen & Van Waeyenberge 2002, Vermeersch et al. 2004). Door de toegenomen druk van het toerisme nam het aantal broedparen echter drastisch af en bleef er rond 1980 nog maar weinig over van het Vlaamse broedbestand van kustbroedvogels.

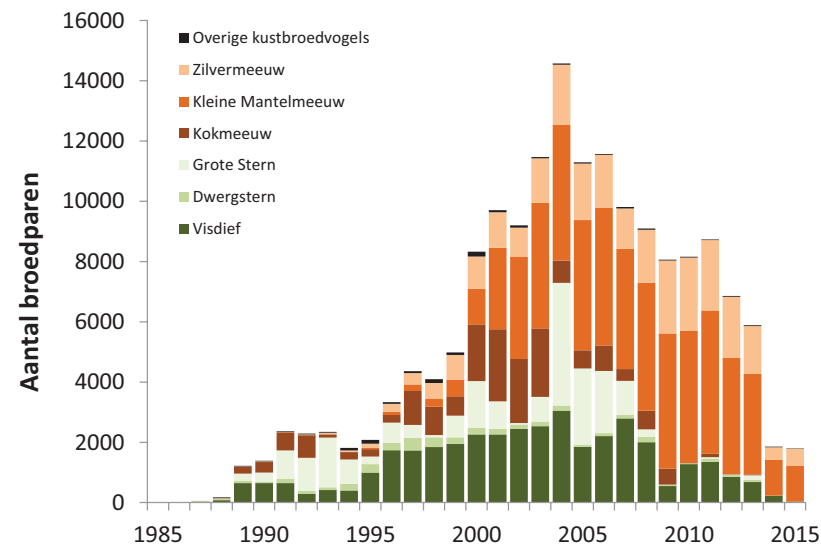
Begin jaren tachtig werd de haven van Zeebrugge zeewaarts uitgebreid met wat we nu de voorhaven van Zeebrugge noemen. Door de grootschalige zandopspuitingen kwamen er binnen de nieuw aangelegde havendammen grote, rustige en schaars begroeide terreinen beschikbaar die vanaf 1985 werden bezet door kustbroedvogels. In eerste instantie waren het soorten als strandplevier, dwergstern en visdief die voordien al in Vlaanderen hadden gebroed. Maar al snel kwamen er ook soorten tot broeden die tot dan toe erg schaars waren in Vlaanderen, met name grote stern, zilvermeeuw en kleine mantelmeeuw (Figuur 1). In de jaren daarna verschoven de broedplaatsen binnen de voorhaven van Zeebrugge voortdurend als gevolg van het verlies van broedgebieden door de ontwikkeling van haveninfrastructuur, door bijkomende zandopspuitingen en door veranderingen in de vegetatie. Maar lange tijd was er steeds ruim voldoende braakliggend terrein om de hele populatie in de voorhaven te herbergen, sterker nog: tot 2004 nam de populatie kustbroedvogels alleen maar toe.

In 1998 werd het Vlaams Natuurreservaat (VNR) 'Baai van Heist' afgesloten voor publiek. Vanaf dan broedde er geregeld, maar niet jaarlijks, een klein aantal dwergsterren en plevieren in de Baai van Heist. De aantrekkingskracht van de Baai van Heist bleef beperkt tot de echte pioniersoorten, en visdief, grote stern en kokmeeuw hebben er nooit gebroed. Ook het aantal broedparen bleef beperkt in vergelijking tot die in de voorhaven van Zeebrugge.

In 1999 werd langs de oostelijke strekdam van Zeebrugge het eerste deel (3 ha) van het Sternenschiereiland gerealiseerd ter compensatie van het verlies aan broedgebied in de westelijke voorhaven. In de jaren daarna werd het Sternenschiereiland stapsgewijs vergroot naar maximaal 17 ha in 2014. Tegelijkertijd verdween het broedgebied voor sterren en plevieren in de westelijke voorhaven stelselmatig. Vanaf 2005 waren daar

Broedkolonie van grote sterns, voorhaven Zeebrugge - Yves Adams/Vilda

Figuur 1. Evolutie van het aantal broedparen van de verschillende soorten kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist in de periode 1985-2015.

voor deze soorten geen geschikte broedplaatsen meer. Wel was er in de westelijke voorhaven nog altijd voldoende ruimte (> 40 ha) over voor grote meeuwen, meer bepaald zilverbreeuw en kleine mantelmeeuw.

Ecologische randvoorwaarden en instandhoudingsdoelstellingen voor stern

Het aantal broedende stern in Zeebrugge was niet alleen voor Vlaanderen enorm, maar overtrof ook op Europees niveau al snel het zogenaamde 1%-criterium (meer dan 1% van de biogeografische populatie). Mede op basis van dit criterium verdienden onze sternsoorten een strikte Europese bescherming. Op 22 juli 2005 werd daarom bij besluit van de Vlaamse Regering de Speciale Beschermingszone 'SBZ-V Kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist' vastgelegd in uitvoering van de Europese Vogelrichtlijn (2009/147/EG).

In het aanwijzingsbesluit werden heel duidelijke randvoorwaarden vastgelegd om de sternpopulaties duurzaam in stand te houden. Er werd vooropgesteld dat er in de SBZ-V ten alle tijden 22 ha broedgebied beschikbaar moet zijn voor stern. Daarnaast werd gesteld dat die 22 ha kwaliteitsvol moeten zijn wat betreft vegetatie, verstoring en predatie.

Aan deze doelstellingen werd echter in geen enkel jaar voldaan (Tabel 1). De oppervlakte was altijd (veel) kleiner dan de vooropgestelde 22 ha en grootschalige predatie kon niet voorkomen worden. Er waren vooral veel problemen met landroofdieren, die er uiteindelijk toe hebben geleid dat nagenoeg alle stern het gebied hebben verlaten. In 2015 liep het aantal broedende stern in de SBS-V terug tot amper 22 koppels. Dit is een achteruitgang van meer dan 99% ten opzichte van 2004, het jaar voor de oprichting van de SBZ-V, toen er 7291 broedparen werden geteld. In 2016 heeft er geen enkele stern meer gebroed.

De sterke achteruitgang van kustbroedvogels in Zeebrugge heeft belangrijke gevolgen voor de Vlaamse populatie als geheel. Grote stern is helemaal verdwenen uit Vlaanderen. Vissier en dwergstern zijn met meer dan 75% afgenomen, ondanks het feit dat er in Oostende en in het Zwin recent nieuwe broedeilandjes voor stern zijn gemaakt. Op de nieuwe Rode Lijst van Vlaamse broedvogels nemen de drie sternsoorten bijgevolg een prominente plaats in (Devos et al. In prep).

Tabel 1. De geschatte oppervlakte van het Sternenschiereiland te Zeebrugge, de aanwezigheid van landroofdieren en overige factoren die in de periode 2005-2016 de kwaliteit van de habitat sterk negatief beïnvloedden.

Jaar	Oppervlakte	Landroofdieren	Overige factoren
2005	8 ha	rat	windmolens, vegetatie
2006	9 ha	kat, rat	windmolens, grote meeuwen
2007	10 ha	rat	windmolens, grote meeuwen
2008	10 ha	kat	windmolens, grote meeuwen, vegetatie
2009	9 ha	vos	
2010	?	rat	grote meeuwen
2011	10 ha		grote meeuwen, vegetatie
2012	8-9 ha	vos	
2013	8 ha	vos	
2014	17 ha	vos	vegetatie
2015	9 ha	vos	vegetatie
2016	14 ha	vos	

Parende vissiers - Yves Adams/Vilda

Grote meeuwen in het havengebied

Voor de grote meeuwen zijn nooit gebiedsgerichte instandhoudingsdoelstellingen opgesteld ondanks het feit dat zowel zilvermeeuw als kleine mantelmeeuw geregeld de zogenaamde 1%-norm overschreden (zie Stienen et al. 2016 voor meer details). De grote meeuwen hebben altijd buiten de SBZ-V in de westelijke voorhaven van Zeebrugge gebroed (afgezien van de paar nesten die vrijwel jaarlijks op het Sternenschiereiland werden gevonden).

Voor de kleine mantelmeeuw is er anderzijds wel een gewestelijke doelstelling geformuleerd om deze soort binnen Vlaanderen in stand te houden. Omdat Zeebrugge tot voor kort de enige belangrijke broedkolonie was van kleine mantelmeeuw en omdat de broedgebieden in de voorhaven sterk onder druk stonden, stelden Paelinckx et al. (2009) voor om voor deze soort op korte termijn een alternatieve en voldoende grote broedlocatie te voorzien in de buurt van de Zeebrugse kolonie. Dit voorstel werd in 2010 overgenomen in het Besluit van de Vlaamse Regering (BVR 23 juli 2010) tot vaststelling van de gewestelijke instandhoudingsdoelstellingen voor Europees te beschermen soorten en habitats, maar is tot op heden niet gerealiseerd. Ondertussen is het aantal grote meeuwen sterk afgenomen, vooral nadat de vos in 2013 grote delen van het broedgebied heeft verstoord.

In de periode 2014-2016 kwamen er respectievelijk nog slechts 1602, 1743 en 1700 koppels grote meeuwen tot broeden in Zeebrugge, een afname van meer dan 75% ten opzichte van 2011 toen meer dan 7000 koppels werden geteld. Op Vlaamse schaal is het aantal kleine mantelmeeuwen met meer dan 50% afgenomen. Een toenemend deel van de Zeebrugse meeuwenpopulatie broedt niet langer op de grond, maar op daken van havenloodsen. Vooral vanaf 2014 nam het aantal op de daken sterk toe en in 2016 broedden al 920 meeuwenparen bovengronds (54% van het totaal aantal broedparen). De daken fungeren als vossenvrije eilanden, maar hebben ook hun nadelen.

Broedkolonie van grote meeuwen, voorhaven Zeebrugge - Eric Stienen

Het broedsucces op de daken is vaak geringer dan op de grond omdat de legsels veel gevoeliger zijn voor extreme weersomstandigheden (regen en hitte). Door gebrek aan nestmateriaal (vegetatie die gebruikt wordt voor de nestbouw moet van elders worden aangevoerd) zijn veel nesten slecht gebouwd waardoor de eieren vaak uit het nest rollen. Er springen zo nu en dan kuikens van de daken of ze komen in de regenpijpen terecht. Bovendien is het aantal nestplaatsen op de daken beperkt (er wordt vooral gebroed tegen de dakranden, tegen koepels, etc.) en is de dichtheid aan nesten er veel lager dan op de grond. De huidige daken vormen met andere woorden een suboptimaal broedhabitat en zijn in feite niet erg geschikt voor een duurzame instandhouding van de Vlaamse meeuwenpopulatie. De resterende groundbroedende meeuwen beperkten zich in de periode 2014-2016 grotendeels tot één klein terrein (de zogenaamde Kleine Vlakke) van enkele hectaren groot waar rond een elektrische draad werd geplaatst om vossen buiten te houden.

Verplaatsingsgedrag van grote meeuwen na verstoring

Meeuwen en sternenvogels zijn langlevende soorten die meer dan 25 jaar oud kunnen worden. Voor grote meeuwen komt daar nog bij dat ze in een zeer hechte sociale structuur leven, waarbij de opgebouwde kennis van de omgeving en van andere individuen (hun partner, maar ook de vogels uit naburige nestterritoria) zeer belangrijk is. Zolang er geen wezenlijke verstoring plaatsvindt, blijven ze vaak hun leven lang trouw aan een eenmaal gekozen broedgebied en zelfs aan een specifieke nestplaats binnen het broedgebied. Ook zijn grote meeuwen erg trouw aan hun voedselterritoria, overwinteringsgebieden en migratieroute.

Wanneer er echter iets gebeurt waardoor de vogels niet meer op hun vertrouwde plek kunnen broeden, gebeuren er onverwachte zaken. Er vinden opvallend veel meer echtscheidingen plaats dan gewoonlijk, sommige individuen verhuizen naar andere kolonies, sommige vogels beginnen op totaal nieuwe plaatsen te broeden en weer anderen slaan een (aantal) broedseizoen(en) over. Omdat het INBO in Zeebrugge duizenden meeuwen heeft voorzien van een blauwe kleurring met een unieke code hebben we enigszins zicht gekregen op de verplaatsingen en het gedrag van verstoorde meeuwen. Ook zijn er in Zeebrugge behoorlijk wat kleine mantelmeeuwen uitgerust met een speciale GPS-logger (en een naam), waardoor hun verplaatsingen gedetailleerd in kaart kunnen worden gebracht. Tot nu toe zijn de gegevens over de verplaatsingen van de meeuwen nog niet in detail uitgewerkt, maar enkele anekdotische voorbeelden spreken wel boekdelen.

Op 29 mei 2000 werd een volwassen vrouwtje kleine mantelmeeuw gevangen op haar nest in Zeebrugge. Ze kreeg een unieke kleurring met de code BVAM aangemeten en keerde vervolgens 14 jaar lang terug naar Zeebrugge. In 10 gevallen werd ook haar nest gevonden, de laatste keer in 2015. In de tussenliggende 14 winters werd ze in 10 winters gezien op het vuilstort van Madrid. Een dergelijk vast patroon is illustratief voor ongestoorde situaties. BVAM had het geluk dat ze al die jaren terecht kon op dezelfde broedlocatie. Andere meeuwen uit Zeebrugge hadden echter de pech dat hun nestplaats bij terugkeer verdwenen was of ongeschikt was geworden. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de kleine mantelmeeuw “Michelle”. Zij broedde in 2002 voor het eerst in Zeebrugge. Vervolgens werd haar nest in de periode 2003-2013 in totaal 10 keer gevonden. De laatste keer, in 2013, werd ze gevangen en kreeg ze een rugzakje om met een GPS-zender. Na het broedseizoen trok ze, zoals veel kleine mantelmeeuwen doen, nog even naar Noord-Frankrijk om vervolgens in Spanje te overwinteren (Figuur 2). Toen ze in 2014

Kleine mantelmeeuw met zender voedert jongen - Misjel Decler

Kleine mantelmeeuw met zender - Misjel Decler

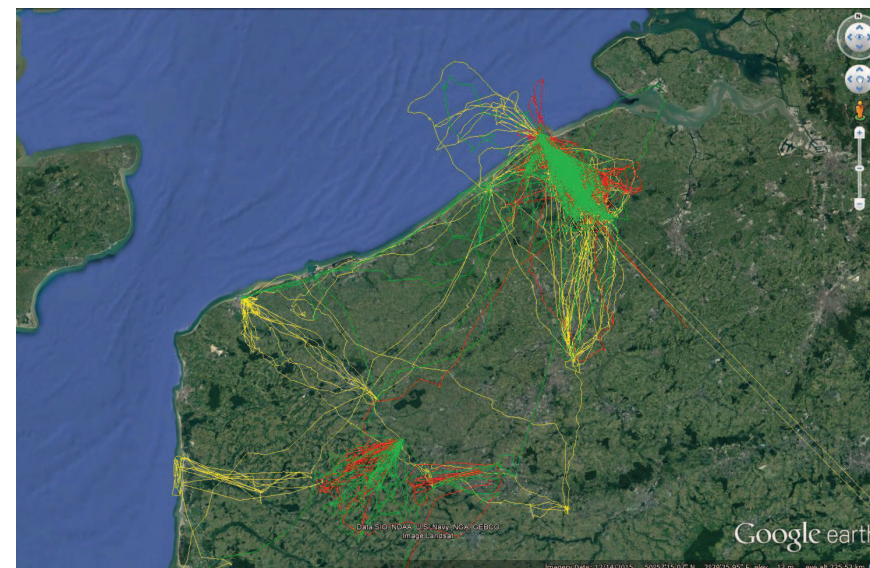
terugkeerde was er een loods gebouwd op de plek waar haar nest zich het jaar daarvoor bevond. Elders in Zeebrugge waren de broedgebieden overvol en vond ze geen geschikte plaats om te broeden. In het broedseizoen van 2014 bleef Michelle desondanks de meeste tijd in Zeebrugge hangen en ook het jaar daarna was dat het geval (Figuur 2). Af en toe schuimde ze de kust tussen Vlissingen en de Somme af, iets wat ze in 2013 nooit had gedaan. Tijdens die tochten bezocht ze de kolonies van Vlissingen, Oostende en Calais, kennelijk op zoek naar een alternatief.

Ook Kate, een vrouwtje kleine mantelmeeuw dat in 2013 vlak in de buurt van Michelle broedde, werd uitgerust met een GPS-zender en moest bij haar terugkeer in 2014 constateren dat haar vertrouwde nestplaats was verdwenen. Kate ging net als Michelle zwerven, maar zocht het verder weg. Haar zwerftochten gingen helemaal tot het eiland Skomer aan de westkust van het Verenigd Koninkrijk (Figuur 3).

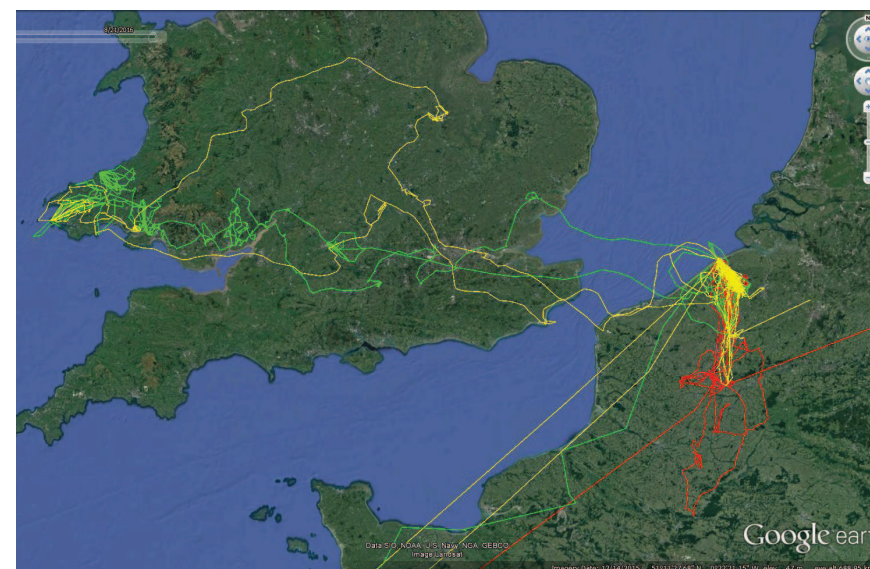
Jasmin en Lies verhuisden na de verstoring van hun Zeebrugse territorium dan weer naar de kolonie in het industriegebied Vlissingen-Oost (gemeente Borssele, Nederland), alhoewel het niet zeker is of ze daar ook daadwerkelijk hebben gebroed.

Naast deze zeer gedetailleerde informatie op basis van meeuwen die met een GPS-logger werden uitgerust, beschikt het INBO ook over een omvangrijke databank met terugmeldingen van gekleurde meeuwen. Ook die gegevens maken duidelijk dat er feitelijk drie reacties zijn na een grootschalige verstoring van de broedhabitat. Een deel van de vogels gaat in de jaren daarna niet meer broeden, maar hangt een beetje rond in de omgeving van de nestplaats. Een andere deel sluit zich al snel aan bij bestaande kolonies in de ruime omgeving. Vooral na 2013 werden er veel Zeebrugse vogels in andere kolonies afgelezen en soms kon ook worden vastgesteld dat ze er daadwerkelijk broedden. Het gaat dan om broedkolonies in het Nederlandse Deltagebied (Neeltje Jans, Borssele, Moerdijk, Europoort en de Maasvlakte), in Noord-Frankrijk (Dunkerque, Gravelines, Loon-Plage en Calais) en in eigen land (Vismijn te Oostende). Tenslotte is er een deel dat zich op geheel nieuwe locaties gaat vestigen.

Zo werden gemerkte kleine mantelmeeuwen uit Zeebrugge broedend waargenomen op een dak in het centrum van Blankenberge, op een dak in het Nederlandse Katwijk aan Zee en op een dak in de stad Den Haag. Door de verstoringen in Zeebrugge werden er plotseling nieuwe kolonies gevormd op ongewenste plaatsen zoals op een dak van een bedrijventerrein in Zedelgem (nooit gecontroleerd op aanwezigheid

Figuur 2. De verplaatsingen van Michelle tijdens en vlak na het broedseizoen van 2013 (rood), 2014 (geel) en 2015 (groen).

Figuur 3. De verplaatsingen van Kate tijdens en vlak na het broedseizoen van 2013 (rood), 2014 (geel) en 2015 (groen).

van gemerkte individuen), op een winkelcentrum in Brugge (minstens 35 gemerkte individuen uit Zeebrugge), op het ziekenhuis van Oostende (twee Zeebrugse meeuwen) en op verschillende andere gebouwen in Oostende (een tiental gemerkte individuen). Veel kustgemeentes hebben de laatste jaren te maken met dakbroedende meeuwen die ongetwijfeld grotendeels afkomstig zijn uit Zeebrugge. Daarnaast hebben we een vermoeden dat er her en der in Vlaanderen nog meer kolonies op daken zijn, die voorsnog onontdekt zijn gebleven omdat de overlast beperkt blijft.

Het aantal grote meeuwen in Vlaanderen is dan wel afgenomen, maar ze broeden op steeds meer verschillende locaties, meer en meer in stedelijk en industrieel gebied en almaar vaker in kleinere kolonies of zelfs solitair. Helaas neemt daarmee het overlast-probleem toe. Men kan dus concluderen dat we door de leegloop in Zeebrugge minder meeuwen hebben, maar meer problemen met meeuwen.

Referenties

Paelinckx D., Sannen K., Goethals V., Louette G., Rutten J. & Hoffmann M. (2009). Gewestelijke doelstellingen voor de habitats en soorten van de Europese Habitat en Vogelrichtlijn voor Vlaanderen. INBO.M.2009.6. Instituut voor Natuur- en bosonderzoek, Brussel.

Stienen E.W.M. & Van Waeyenberge J. (2002). Verstoken van verstoring: het belang van de Baai van Heist als rust- en broedgebied voor vogels. In: Mees et al. (eds). Academische studiedag: 5 jaar strand-natuur-reservaat 'De Baai van Heist'. VLIZ Special Publication 9. VLIZ, Oostende.

Stienen E.W.M., Courtens W., Van de walle M., Vanermen N. & Verstraete H. (2016). Monitoring van kust-broedvogels in de SBZ-V 'Kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist' en de westelijke voorhaven van Zeebrugge tijdens het broedseizoen 2015. INBO.R.2016.11584874. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans, M., Stevens J., Gabriëls J. & Van der Krieken, B. (2004). Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.

Broedkolonie van grote meeuwen, voorhaven Zeebrugge -Eric Stienen